

CONSIDERAȚII PRIVIND ROLUL BĂLȚII IALOMIȚA ÎN PĂSTRAREA LEGĂTURILOR DINTRE AȘEZĂRILE ROMÂNEȘTI DE LA DUNĂREA DE JOS (secolele XV-XVII)

Deși abia desprins din vadul Giurgenilor, cele două mari bălți ale Dunării de Jos: Ialomiței și Brăilei, prezintă puternice asemănări dar și particularități distincte. Astfel în timp ce fluviul închide spre Dobrogea Balta Ialomiței, distribuindu-și unda cu Borcea, dincolo de Vadul Oii, Dunărea taie albia spre Câmpia Română, lăsând extrema estică a Bălții Brăila în seama brațului Măcin. Dacă din punct de vedere geografic situația se încadrează în categoria fenomenelor naturale firești, politic și social cazul are ample implicații atunci când structuri statale își delimitează fruntariile pe malurile fluviului. Și acest moment se anunță începând cu secolul al XV-lea atunci când Imperiul Otoman reușește să-și extindă autoritatea în platoul dobrogean. Cum Dunărea a fost stabilită ca graniță a Țării Românești de la Severin până spre marele cot munteano-dobrogeano-moldav, întinderea dintre Borcea și cursul major al fluviului a dobândit un rol aparte. Lucrul acesta este dovedit, printre altele, și de politica domniei de la Argeș desfășurată cu aceeași grijă de la Clisura Porților de Fier până în aval de Dirstorul stăpânit și apărat de Mircea cel Bătrân. Constituirea raialei Brăila în 1541 a accentuat și mai puternic această situație.

Ca atare Balta Ialomiței s-a menținut ca un pinten avansat valah spre arealul românesc dobrogean încadrat vremelnic Imperiului Otoman. Funcțiile sale vor urma un curs constant de interes atât din partea autorității centrale cât și a locuitorilor satelor învecinate. Urmărind Dunărea, în lumina izvoarelor documentare, se constată că după marera aglomerare de așezări mehedintene, malul stâng al fluviului găzduiește așezări distribuite în funcție de lacurile formate, la distanțe mai mari sau mai restrâns, pentru ca segmentul ialomițean să revină la o densitate și ritmicitate evident sporite¹. Numai între Călărași și Fetești sunt atestate cca. 20 sate în secolele XV-XVII². Între Fetești și Piua Pietrei se cunosc de asemenea satele cu vad și pescarii de la Stelnică, Bordușani, Făcăieni, Vlădeni consemnate în hrisoavele domnești³.

Bălții Ialomița nu-i revine însă nici un sat atestat documentar, nici cel puțin ca reper hotarnic. Întregul teritoriu de la Borcea la Dunăre face parte integrantă moșiilor ialomițene de margine. Se conturează două aspecte esențiale: mai întâi interesul domniei de a controla Balta, iar pe de altă parte aprecierea acestei fâșii ca un spațiu de siguranță pentru locuitorii de la

Borcea.

Mai întâi Balta Ialomiței a fost proprietate domnească și boierească, așa cum menționează actele printre care și hrisovul din 26 aprilie 1554 dat de Petrașcu ce Bun pentru Gârla Lungă de la Tâmburești și cu toate privolurile "care au fost înainte gârlă domnească"⁴. Mircea cel Bătrân închinase pământul și apele dintre Dunăre și Borcea noii sale ctitorii Cozia alături și de alte ocine și sate⁵. Dania s-a făcut în răstimpul anilor 1404-1406 când s-a emis starețului Sofronie de la Nucet (Cozia - nn) "să-i fie ocină și de ohală toate bălțile pe Dunăre începând de la Săpătul până la gura Ialovnitei"⁶. Nu este cazul și ne oprim acum asupra localizării acestui hidronim, Săpătul de care s-au ocupat istoricii P. P. Panaitescu⁷, C.C. Giurescu⁸ ș.a.

Atragem atenția numai asupra totalei absențe a numelui Borcea în documentele secolului XIV-XVII și frecvența ca reper major a hidronimului "Săpătul". Cum izvoarele de epocă delimitează proprietăți certe din baltă între Săpătul și Dunăre⁸ considerăm chestiunea încă deschisă. Cităm din hrisovul lui Petru cel Tânăr dat Coziei, în București la 10 oct. 1560, reluându-se precizări mai vechi "Și iar să le fie Balta toată de la Săpătul până la Gura Ialomiței cu toate bălțile și iezerele câte se varsă și ies din Dunăre"⁹. Mai clar se exprimă grămaticul actului domnesc din 15 ianuarie 1467, Stan, din cetatea București, prin pana căruia Radu cel Frumos confirmă Coziei și călugărilor de acolo "ca să le fie bălțile și gârlele de la Săpătul, drept la Dunăre, dar pe apă și pe Dunăre în jos până la gura Elovniței ..." ¹⁰. Este de fapt izvorul care indică locul de încărcare a carelor cu pește din bălțile satelor Steanca, Bordușani, Făcăeni, Vlădeni, Blagodești, Corneani. Cele mai multe din documentele păstrate arată că așezările de pe Borcea își extindeau moșiile lor în Balta Ialomiței, corespunzător reperelor hotarnice din câmpul bărăgănean. Este cazul satului Tomsani menționat la 9 februarie 1524 "cu balta", "Dichisești iar cu gârlă"¹¹, Tâmburești (azi Pietroiu - nn) în hotarul căruia se află Gârla Lungă¹², Pietroasa. O precizare de mare interes privește "bolta toată care este"bălta toată" care este "în fața satului Futești până unde dă în Dunăre"¹³, așa cum o delimitează actul lui Radu de la Afumați din 21 aprilie 1528. Satul Cegani avea hotarul "de la câmp până în malul Dunării, din balta din pădure și din ostrov"¹⁴. Apare astfel justificată precizarea prin care localități plasate pe Borcea sunt considerate la bălți; Căraeni, Lumineani, Cornul lui Ujog¹⁵, Futești pe Baltă¹⁶, Dudești de Baltă¹⁷ ș.a. Rezultă așadar că legătura între malurile Dunării, Balta Ialomiței și Țara Românească se făcea prin salba de așezări de pe Borcea. Locuitorii la început moșneni, apoi rumâni au beneficiat de Balta pe care au cunoscut-o ca pe propria lor moșie. Mai mult ei se dovedesc buni știutori ai realităților de pe malul drept al fluviului. Cazul ce ne stăruie în atenție este o succesiune de hotarnice privind moșia Jegălia-Brânceni atribuită de timpuriu de domnie mănăstirii Dealu¹⁸. Era o moșie foarte întinsă care pornea de la actuala localitate Dichiseni până

la Pietroiu, iar din Câmp, aproximativ de la linia ferată de azi, până la Dunăre. Hotarnica din 15 iunie 1612¹⁹ indică semnele și hotarele "Gorganul Mârleanului până la via Slavului, drept până la Gorganul Madnocului și până în valea Gaoi, prin mijlocul Câmpului, pe valea Cuptoarei la miază-noapte însă din Cornul Cetăteii, de la MN la stâlpul Jegău și până la gorunul Dobrișei și apoi în valea Prajei în față drept peste Dunăre"²⁰. O altă hotarnică făcută la porunca lui Constantin Brâncoveanu, în 1691, reia aceleași toponime, așa cum se va repeta de câteva ori în secolul al XVIII-lea²¹. Târziu, la 5 noiembrie 1846 ing. D. Râmniceanu, procedând la ridicarea planului moșiei Jegălia, consulta mai mulți bătrâni care confirmau că "movila Mârle- nilor, ce cade deasupra satului Mârleanu din Turchia (Dobrogea - nn), i locul unde se zice că a fost via lui Slav tot acolo, de cea parte de mal" Valea Preajii era arătată peste Dunăre în dreptul satului Prăjoia "ce cade în dreptul răzorului Dichiseni"²². Ca atare flancul dunărean al trupului moșiei Jegălia se stabilea pe baza reperelor dobrogene pe care le cunoșteau atât de bine local- niciii cât și țărânii ialomițeni.

Dacă satele de pe Borcea sunt mai vechi decât domnia Țării Românești înseamnă că și moșiile lor și-au dobândit întinderea anterior jumătății de veac XIV. Domnia a modificat o realitate socială locală prin actele repetate de închinăciune față de ctitoriile ei, dar a admis practici statornicite cu mult în timp. Iar dintre acestea transferul de indivizi, familii, neamuri și largi colec- tivități a ocupat un loc însemnat. Este de fapt la Dunăre un fenomen similar lanțului carpatin transformat în spațiu de refugiu al românilor oprimați de regalitatea maghiară. Deși izvoarele sunt palide față de dimensiunile proce- sului demografic ele dau informații notabile și sugerează părți de aflare a devărului. După cum se știe prima slobozire de infiripare de sat consemnată în documente privește așezările Luminei și Căcăieni, ambele plasate la vărsarea râului Ialomița în Dunăre. A fost o hotărâre domnească în primii ani ai secolului al XV-lea, adică în perioada de maxim interes pe care Mircea cel Bătrân l-a manifestat față de Dobrogea de Baltă. În același timp este închinat spațiul dintre Borcea și Dunăre mănăstirii Cozia²³, se dă titulatura care îl înfățișează pe voievod stăpân până la Marea cea Mare²⁴, are loc bătălia pen- tru apărarea Dârstorului²⁵. Nu știm pe cei care au alcătuit populația celor două sate, de altfel menționate în actele vremii ca fiind mici, dar îi putem pre- supune ca fiind veniți de peste fluviu. Au fost așezări firave, ulterior vetrele lor rămânând deșarte. Că s-au practicat aceste transplantări, și în acea vreme este explicabil având în vedere noul statut al Dobrogei incorporată în prima jumătate a secolului al XV-lea Imperiului Otoman. După cum știri precise, ulterioare, confirmă fenomenul demografic prezent pe malurile Dunării românești. În timpul domnii lui Radu Șerban, succesor al lui Mihai Viteazul, s-a înființat lângă Brânceni-Jegălia, pe moșia aceasta închinată mănăstirii Dealu, o așezare consemnată în documente domnești sub numele Satul Nou. La 15 februarie 1614 Radu Mihnea dădea unor sârbi "care stau pe

ocina Brânceni, ce se cheamă Satul Nou" scutiri de bir și de găleți fiind ei "oameni pribegi din altă țară"²⁶. Ulterior, un alt hrisov îi arată ca fiind veniți de peste Dunăre²⁷. În ceea ce privește etnia lor românească, aceasta este dovedită de onomastică. Câteva aspecte sunt de luat în seamă și mai întâi numărul capilor de familie 153-1254, sporirea acestuia pe parcursul a două decenii la 170²⁸, structura încheată a populației rurale alcătuită din agricultori și câțiva meșteșugari, Stoian meșterul, Dan meșterul²⁹, Oprea meșterul, Șerban pastorul, Goia stuparul ș.a. Numai prin presupunere, facem o legătură între valea Gaoi din hrisovul emis la 15 iunie 1612 privind unul din punctele de reper ale hotarnicei moșiei Jegălia, identificat în zona Mârleanu³⁰ și numele stuparului din satul dat în 1616. Practic cursul fluviului și Balta erau binecunoscute de locuitorii de pe ambele maluri, fapt enunțat și anterior. Un hrisov din 11 aprilie 1626 reflectă litigiul privind gârla Botul din satul Cuneștii de Baltă și arată că pentru aflarea adevărului "din Dristor încă am întrebat oameni buni, pescari bătrâni"³¹. Câteva luni mai târziu, la 7 iunie 1626, un alt hrisov își propune stingerea diferendului dintre Mitrea comisului și Trufanda cel vistier, în același caz, pentru care "au întrebat și pre pescarii cei bătrâni din Dârstor"³². Ca atare Dunărea nu crea o separare între colectivitățile învecinate fluviului, locuitorii cunoscând realitățile locurilor. Trecerea de pe un mal pe celălalt s-a practicat permanent, izvoarele scrise evocând faptele rumânilor din Tâmburești (azi Pietrosu - n.n.) "fugiți adesea în Țara Turcească"³³, din Vlădeni ot sud Ialomîța unde mai mulți țărani retrași în țara turcească își manifestau, la un moment dat, dorința "să vie în Țară ca să slujească Sf. Mănăstire II"³⁴ (Sf. Ioan Buc. - n.n.). De fapt satul Vlădeni găzduia la rândul său locuitori dobrogeni pe care un act din 3 martie 1719 îi declară "din țara turcească"³⁵.

Deși puține documentele scrise ce ne stau astăzi la dispoziție reflectă deplasări individuale, de mici cete, dar și de mari colectivități așa cum s-a petrecut și la Călărași de pe un mal pe celălalt al Dunării. Rezultă de asemenea că tendința predominantă este de stabilire în Țara Românească, refugiul în Dobrogea fiind mai mult vremelnic. Schimburile demografice angajau așezările învecinate, fapt ce justifică și existența satelor cu același nume: Mârleanu în Dobrogea și Mârleanu între Găldău și Jegălia, Oltina³⁶, veche denumire dobrogeană și Oltina, sat mai nou aflat astăzi în componența com. Unirea. Dobrogea se înfățișează ca un rezervor demografic și segmentul cel mai frecvent căutat este Balta Ialomîței. Așa se explică - presupunem noi - și marea densitate de date, unele dintre ele "sate mari" pe Borcea, în timp ce Bărăganul de Est apare destul de puțin populat. Nu acest Bărăgan asigura sporirea populației imediat dunărene ci transferul practicat peste fluviu, permanent lent sau cu pulsații de mare amploare.

1. Ion Donat, Așezări omenesti din Țara Românească în secolele XIV-XVI în Studii, an IX, 1956, 6, p. 80.
2. Panait I, Panait, Vechimea așezărilor satești de pe brațul Borcea, Pontica, 4, Constanța, 1971, p. 379-385.
3. Dinu C. Giurescu, Țara Românească în secolele XIV-XV, București, 1973, p. 143.
4. D. R. H., B. Țara Românească, V, București, 1983, p. 32-33.
5. Dinu C. Giurescu, op. cit., p. 78.
6. D. R. H., B. Țara Românească, I, București, 1966, p. 64.
7. P. P. Panaitescu, Mircea cel Bătrân, București, 1944, p. 62.
8. Constantin C. Giurescu, Probleme controversate în istoriografia română, București, 1977, p. 165-167.
9. D. R. H., B. Țara Românească, V, p. 225.
10. Idem, I, p. 222.
11. DIR, B. Țara Românească, XVI/ 1, p. 180, vezi și DIR, XVI/ 1, p. 176, hrisov din aprilie 1523.
12. Idem, XVI/ 2, p. 84.
13. Ibidem, p. 42-44.
14. Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului, 1633-1639, IV, București, 1981, p. 632. Document din 2 mai 1639.
15. D. R. H. I, p. 140.
16. DIR XVI/ 2, p. 285.
17. Arh. Stat. București. Reforma agrară 1864, Ialomița, 1078/ 1864,
18. Panait I. Panait, Date privind problema pământului în satele de pe Borcea (secolele XVIII-XIX) în Ialomița, Slobozia, 1983, p. 539-540.
19. DIR, veac XVII/ 2, p. 85-87.
20. Arh. Stat. București, ref. ag. 1895, 13471, f. 5-5V-6.
21. Hotărnicie din 14 aprilie 1764 în idem, f. 7-7V.
22. Ibidem, f. 83.
23. D. R. H., B. Țara Românească, I, p. 44, Act din 1404-1406.
24. Nicolae Constantinescu, Mircea cel Bătrân, București, 1981, p. 39.
25. Petre S. Năsturel, Une victoire du voevode Mircea d'Ancien sur les turcs devant Silistra (c. 1407-1408) în Studia et Acta Orientalia, I, 1958, p. 239-247, Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, Din istoria Dobrogei, București, 1971, p. 370.
26. DIR, veac XVII/ 2, p. 249.
27. Ibidem, p. 299 Document din 10 iulie 1614.
28. D. R. H., XXII, p. 124-126.
29. Ibidem, p. 125.
30. DIR, veac XVII/ 3, p. 54.
31. D. R. H., XXI, p. 76.
32. Ibidem, p. 168.
33. Documente privind relațiile agrare. Veac XVII, B. Țara Românească, București, 1961, I, p. 204-205, act din 24 martie 1704.
34. Ibidem, p. 295-296.
35. Ar. Stat. București, Ref. agrară, 1864, 1060, 478.
36. Tudor Mateescu, Documente privind istoria Dobrogei (1830-1877), București, 1975, p. 51, unde sunt consemnate ca sate noi "Mârleanu și Oltina". Actul din 16 mai 1831 anunță venirea a 227 familii de dobrogeni din "ținutul Silistra", dintre care 60 la Mârleanu și 40 în satul Oltina.

**CONSIDÉRATIONS CONCERNANT L'IMPORTANCE DE L'ÉTANG
DE IALOMITZA DANS LA CONSERVATION DES RELATIONS
ENTRE LES LOCALITÉS ROUMAINES DU BAS-DANUBE
(XV-e XVIII-e SIÈCLES)**

Résumé

L'étang de Ialomitza, situé entre le cours principal du Danube et le Bras Borcea, présente des particularités distinctes du point de vue politique, social et d'Etat.

Cette zone a été une proéminence valaque vers le territoire roumain dobroudjien pendant la domination ottomane, aux XV-e - XVII-e siècles surtout et même plus tard.

Au début c'était une propriété princière et nobiliaire (XVI-e siècle - la chronique de Pătrașcu le Bon de 1554), puis propriété du monastère ainsi que lieu de refuge pour des "exilés" venus de l'autre côté du Danube - agriculteurs, artisans, bergers, pêcheurs, apiculteurs. D'ici la population est passée en Dobroudja, créant des localités parallèles; il y a eu un vrai réservoir démographique d'une côté à l'autre du Danube, avec des déplacements individuels de petits groupes ou de grandes collectivités, même si le refuge en Dobroudja a été plutôt temporaire.